

Титаренко Д. С.

Національний університет цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ У РЯТУВАЛЬНИКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

У статті йдеться про особливості діяльності механізмів психологічного захисту рятувальників з урахуванням типу нервової системи. Наведено дані щодо домінуючих механізмів захисту для кожного типу нервової системи та їх прояву на поведінковому рівні.

Ключові слова: механізми психологічного захисту, тип нервової системи.

Постановка проблеми. Питання про природну схильність механізмів психологічного захисту завжди було одним зі самих спірних серед дослідників. Класики психоаналізу стверджують, що домінуючим фактором формування механізмів захисту є генетично запрограмовані задатки людини, гуманістичні психологи навпаки наголошують на значний вплив середовища. Ми не ставимо за мету визначити первінство кожного з цих факторів, але вирішили розглянути наскільки відрізняється використання особистістю рятувальника того чи іншого механізму захисту з різними генетичними задатками, але в умовах одного роду професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Нажаль, в останні роки не так багато уваги приділяється дослідженню питань пов'язаних з використанням механізмів психологічного захисту. Напевно це пов'язано з складністю самого об'єкта дослідження, або його несвідомого походження. В дисертаційній роботі Г. О. Максименко вивчає особливості роботи механізмів психологічного захисту у дітей з різними соціальними умовами проживання. Вона розглядає родину та батьків дитини, як зовнішній фактор, що впливає на процес формування механізмів захисту, при цьому не бере до уваги вроджені особливості дитини. Л.Ю. Суботіна [2] у своїй роботі упор робить на структурно-функціональну модель захисної поведінки людини в різних життєвих ситуаціях та на різних етапах життєвого шляху.

З останніх робіт видно, що на сучасному етапі психологічної науки не приділяється потрібної уваги дослідженням вроджених задатків людини та його впливу на формування та розвиток особистості в цілому.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з теоретичного аналізу літератури, що на сьогодні представлена в науковому світі можна сказати, що всі механізми психологічного захисту особистості формуються на основі її вроджених задатків та життєвого досвіду [1]. Ми вирішили розглянути взаємозв'язок сили нервової системи, як вродженого параметра, та особливостей функціонування механізмів психологічного захисту.

За критерієм сили нервової системи ми отримали чотири групи досліджуваних (люди з сильною, середньою, середньо-слабкою та слабкою нервовою системою) функціонування механізмів психологічного захисту в яких також має ряд відмінностей. Дані щодо представленості того чи іншого механізму психологічного захисту у рятувальників з різним типом нервової системи представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники вираженості механізмів психологічного захисту у рятувальників з різним типом нервової системи, (у %)

Механізми психологічного захисту	Заперечення	Витискання	Регресія	Компенсація	Проекція	Заміна	Інтелектуалізація	Реактивне утворення
Тип нервової системи								
Сильний тип НС	39	98	53	95	64	23	92	19
Середній тип НС	84	76	85	88	72	93	87	76
Середньо-слабкий тип НС	90	76	19	37	96	37	76	91
Слабкий тип НС	84	63	88	95	64	86	76	61

З таблиці видно, що найбільш рівномірний розподіл проявів всіх механізмів психологічного захисту виявлено у рятувальників з середньою та

слабкою силою нервової системи. Це говорить про те, що навантаження на кожен механізм психологічного захисту у представників цих типів нервової системи майже однаковий, тобто ці рятувальники використовують всі механізми захисту однаково часто. Їх комплекс психологічного захисту складається з багатьох механізмів, що тісно взаємодіють один з одним. Але за показником загального навантаження на всю систему механізмів психологічного захисту у представників цих типів значно вищий, ніж у представників сильного та середньо-слабкого типу нервової системи.

При математичній обробці даних ми отримали достовірні розбіжності за статистичним критерієм Фішера між показниками механізмів психологічного захисту у рятувальників з сильною та середньо-слабкою силою нервової системи. Розбіжності було виявлено за наступними шкалами: заперечення ($\phi=1,963$, при $p<0,05$), витискання ($\phi=2,601$, при $p<0,01$), компенсація ($\phi=3,445$, при $p<0,01$), проекція ($\phi=2,821$, при $p<0,01$), реактивне утворення ($\phi=3,083$, при $p<0,01$).

На основі отриманих даних можемо зробити висновок, що існують достовірні відмінності між показниками виборів певних механізмів психологічного захисту у рятувальників з різною силою нервової системи.

Для людей з сильною нервовою системою характерними механізмами психологічного захисту є: компенсація, інтелектуалізація, витискання. Це підтверджується встановленим зворотнім кореляційним зв'язком між механізмом захисту компенсацією та 6 («ригідність») ($r = -0,364$ $p=0,01$) і 0 («інтроверсія») ($r = -0,227$ $p=0,05$) шкалами багатофакторного особистісного опитувальника СМДО. Також, знайдено прямий кореляційний зв'язок між механізмом інтелектуалізація та 8 шкалою («індивідуалістичність») опитувальника СМДО ($r = 0,41$ $p=0,01$), і механізмом витискання та 3 («емоційна лабільність») і 4 («імпульсивність») шкалами СМДО ($r = 0,472$ $p=0,01$ та $r = 0,253$ $p=0,05$ відповідно).

Для рятувальників з середньо-слабкою нервовою системою характерними є такі механізми психологічного захисту як: заперечення, проекція, реактивне

утворення. Це підтверджується даними за додатковими методиками дослідження індивідуально-типологічних особливостей особистості. Між механізмом психологічного захисту запереченням та показниками за шкалою нейротизм тесту ЕРІ Г.Айзенка встановлено зворотній кореляційний зв'язок ($r = -0,43$ $p = 0,05$). Такий же зворотній зв'язок було виявлено між запереченням та показниками за 9 шкалою («оптимістичність») методики СМДО ($r = -0,47$ $p = 0,01$).

У цій групі досліджуваних також було встановлено прямий зв'язок між показниками за 2 шкалою («песимістичність») СМДО та механізмом психологічного захисту реактивне утворення ($r = 0,264$ $p = 0,05$), що свідчить про вплив типологічних особливостей особистості рятувальника на вибір того чи іншого механізму захисту.

Визначивши, що існує тісний зв'язок між якостями нервової системи людини та домінуючими в неї механізмами психологічного захисту. Ми вирішили розглянути особливості структурно-функціональної моделі взаємодії механізмів психологічного захисту у рятувальників з різною силою нервової системи.

Відмінності у структурно-функціональних моделях функціонування механізмів психологічного захисту у рятувальників з різним типом нервової системи підтверджують ствердження про значний вплив якостей нервової системи та вроджених задатків на процес роботи механізмів психологічного захисту особистості.

Тож, для рятувальників з сильною нервовою системою характерним є домінуючий комплекс «інтелектуалізація - витискання». На поведінковому рівні це проявляється постійному стрімкому витисканні інформації, що несе загрозу для особистості. Рятувальники з таким домінуючим комплексом захисту прагнуть раціонально пояснити самому собі всі тонкощі ситуації, що склалася. Вони досить травматично переносять невдачу своїх дій, що може підштовхнути до регресії у поведінці (в цей момент до дії включається другий стійкий комплекс МПЗ цієї групи «регресія-проекція-заперечення»).

Рятувальники недооцінюють своїх можливостей, свій успіх вважають випадковістю, може виникнути відчуття безпорадності. Але при всьому цьому вони прагнуть змістити негативні відчуття на інший об'єкт, та трансформують негативні події в позитивні. Рятувальник з цим типом нервової системи та з цими домінуючими механізмами психологічного захисту на поведінковому рівні відрізняються більш високими показниками самостійності, вони швидко приймають необхідні рішення. Їм набагато легше переключатися з одного виду праці на інший.

Для рятувальників з середнім типом нервової системи характерним комплексом механізмів психологічного захисту є «реактивне утворення-заперечення-витискання-проекція». На поведінковому рівні цей комплекс характеризується стрімким прагненням рятувальника знайти позитивні виправдання своїм діям, при цьому дійсні причини внутрішнього дискомфорту витискаються зі свідомості. Серед рятувальників з таким комплексом захисту в умовах значного стресу може проявлятися асоціальна поведінка, це підтверджується наявністю зворотного зв'язку між інтелектуалізацією та компенсацією. Також, рятувальники з цієї групи у ситуації підвищеної важкості можуть прагнути до пошуку соціальної підтримки.

Для рятувальників з середньо-слабким типом нервової системи домінуючим комплексом механізмів психологічного захисту є «проекція-заперечення», який на поведінковому рівні характеризується ігноруванням загрозливих факторів ситуації, що приносить негативні відчуття. Значна частина травмуючи факторів просто не усвідомлюється ними, до свідомості потрапляє лише та частка, яка може легко прийнятися та суб'єктивно пояснитися самій особистості. Доля негативних емоцій, що залишаються в особистості зазвичай компенсуються за рахунок виконання соціально потрібних робіт. Але ці рятувальники відмовляються брати на себе відповідальність за результати проведення робіт, що виконуються в зоні надзвичайної ситуації.

Для рятувальників з слабким типом нервової системи не було виявлено чіткої структурно-функціональної моделі функціонування механізмів психологічного захисту, але саме в цій групі було виявлено найбільше зв'язків між усіма механізмами психологічного захисту. Тож, можна сказати, що представники слабого типу нервової системи використовують всі механізми психологічного захисту в рівній мірі, й практично одночасно. Саме за рахунок тісних зв'язків одного механізму психологічного захисту з іншими рівень нервової напруги зменшується у цих рятувальників.

При виконанні службових обов'язків для представників слабого та середньо-слабого типу нервової системи характерне детальне планування своєї діяльності, підвищений контроль за ходом виконання дій, чітке виконання режиму роботи. Для таких людей стає проблемним швидке переключення з одного виду робіт на інший, швидке прийняття рішень та їх виконання. Для цих рятувальників більш підходящою діяльністю буде виконання однорідних та однотипних дій, які не передбачають швидкого прийняття рішень.

Висновки. Наявність багатої кількості зв'язків між механізмами психологічного захисту та якостями нервової системи дозволяють зробити висновок, що в основі психологічного захисту лежать природні, генетично закладені характеристики особистості, що й дозволяє спрогнозувати поведінку рятувальника, його модель захисної поведінки при виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах ситуації екзистенціальної загрози.

Список літератури

1. Бассин Ф.В. Проблема психологической защиты / Ф.В. Бассин, М.К. Бурлакова, В.Н. Волков // Психологический журнал. — 1988. — №3, — С. 30–41.
2. Субботина Л. Ю. Структурно-функциональная организация психологической защиты личности: диссертация... доктора психол наук: 19.00.03/ Лариса Юрьевна Субботина. – Москва. РГБ, 2007. – 283с.